

TARTALOM

Előszó ■ 7

A zománc eredete ■ 9

A zománcozás technikája ■ 11

Egyiptomi rekeszberakás és zománc ■ 15

I. melléklet ■ 19

Beágynazott zománc ■ 21

II. melléklet ■ 31

Mélyvágású vagy reliefzománc ■ 37

III. melléklet ■ 39

Sülyesztett rekeszzománc ■ 41

IV. melléklet ■ 51

Rekeszzománc vagy telezománc ■ 55

V. melléklet ■ 61

Sodronyrekeszzománc ■ 65

VI. melléklet ■ 71

Keretes és luminált keretes rekeszzománc ■ 73

VII. melléklet ■ 77

Sodronykeretes és luminált sodronykeretes zománc ■ 79

VIII. melléklet ■ 81

Áttört zománc ■ 85

IX. melléklet ■ 89

Szoborzománc ■ 91

X. melléklet ■ 99

Festett zománc ■ 101

XI. melléklet ■ 105

Festett erdélyi virágos és sziluettzománc ▪ 109

Festett miniatúrazománc ▪ 115

XII. melléklet ▪ 121

Zománcművészet a XIX–XX. század fordulóján ▪ 127

A zománcművészet XX. századi újjáéledése ▪ 131

Trébelt (domborított) rekeszzománc ▪ 133

XIII. melléklet ▪ 137

Murális zománcok ▪ 143

XIV. melléklet ▪ 149

Dobozolt rekeszzománcos muráliák ▪ 155

XV. melléklet ▪ 159

Kecskeméti iskola ▪ 161

Festett reliefzománc ▪ 164

XVI. melléklet ▪ 167

Szitazománcozás ▪ 169

Az 1960-as évektől napjainkig ▪ 175

Album ▪ 181

Festett zománcok vas- és vörösréz lemezen ▪ 181

Festett fémes zománcok vas- és vörösréz lemezen ▪ 193

Színes fedőzománcossal festett-szórt táblaképek ▪ 195

Színes opakzománcossal festett, körvonalaiban fűrészelt sziluettzománc ▪ 199

Újjáéldet ötvöszománc-technikák a XX. század '80-as éveitől ▪ 202

Térplasztikák ▪ 214

Bútorok ▪ 217

Zománctechnika-történeti táblázat ▪ 219

Képjegyzék ▪ 225

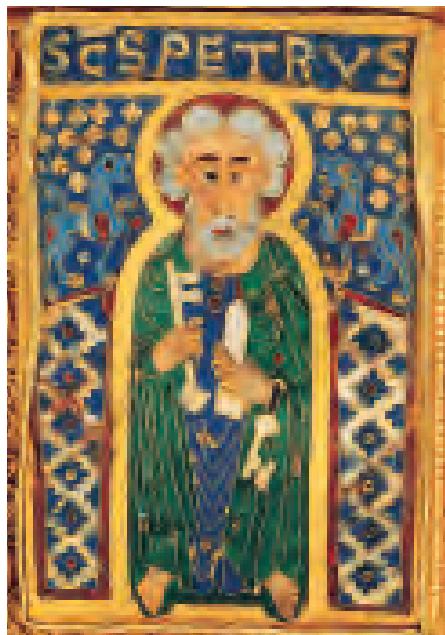
Felhasznált irodalom és a képek forrása ▪ 231

Köszönetnyilvánítás ▪ 235

A szerzőről ▪ 237

14. fotó

15. fotó

16. fotó

17. fotó

14. fotó. Felső Pantokrátor, arany, süllyesztett rekeszzománc. Részlet a Magyar Szent Koronáról, X. század körül. 15. fotó. Szent Péter apostol, arany, süllyesztett rekeszzománc. Részlet a Magyar Szent Koronáról, X. század körül. 16. fotó. Dukász Mihály, arany, süllyesztett rekeszzománc. Részlet a Magyar Szent Koronáról, X. század körül. 17. fotó. Géza, arany, süllyesztett rekeszzománc. Részlet a Magyar Szent Koronáról, X. század körül

SODRONYREKESZZOMÁNC

A nagyszentmiklósi kincslelet egykor zománcossal díszített tárgyai fontos információkat szolgáltatnak a VII. és VIII. század népvándorlás kori zománcozásának történetéhez, mert általuk megértjük azt, hogy a III. század óta Európa közepén a zománcozás művészete Bizánctól függetlenül létezett és fejlődött. Az aranyedények leírója, Hampel József felsorlásából kitűnik, hogy jó néhány edényt díszítettek kék színű zománcossal, melyekre a véssett – vájt vagy trébelt – alap jellemző. Egy edényen lehet látni az egyik legnehezebb zománctechnika, az a'jour vagy áttört zománc legkorábbi alkalmazásának nyomait.

A XIV. század második felében a magyar ötvösök eddig ismeretlen és merőben új technikával kezdték dolgozni, az úgynevezett sodronyzománcsal. Nyitott kérdés még mindig, hogy hol és mikor keletkezett ez a technika, s miért éppen Magyarországon honosodott meg a XV. században. Általában elfogadott vélemény, hogy a sodronyzománc gyakorlata valószínűleg Velencéből származik, ahol az itáliai ötvösök már ismerték a sodronyok készítésének módját és alkalmazását, majd feledésbe merült. Virágkorát és a technika teljes kialakulását az erdélyi ötvösöknek köszönhetjük, s idővel már magyar technikaként emlegették, s így Erdélyben születtek a legszebb sodronyzománcos művek. Ezért is nevezik ezeket „magyar sodronyzománcnak”. A magyar sodronyzománc a maga nemében – stílusában – olyannyira sajátos, hogy merőben különbözik a bizánci, a görög-grúz-orosz és perzsa filigránzománcoktól is, annyira, hogy a kettőnek semmilyen összefüggése nem állapítható meg. A bizánci zománc utolsó nyomai és a magyar sodronyzománc keletkezésének ideje között mintegy száz év különbség van. A technikai különbséget az is igazolja, hogy míg a bizánci rekeszzománcok tisztán síklapúak, ezzel szemben a magyar sodronyzománc a lapos relief hatásában érvényesül, mely a sodronyokkal készített ornamentikákban jut érvényre. Gyakori a háromlevelű tulipán, melynél a kehely szerepét a tónál álló körídom tölti be. Előfordulnak többlevelű virágok, melyeknek szirmai tojásdad vagy szögletes idomúak, szélesebb végeinél kicsípettek, de sokszor ezektől eltérő formákat is használtak (például szívidom, többküllős csillag, lóherelevél alak, szőlőfürt és gránátalma). [32]

A magyar sodronyzománc teljesen eltér a zománcokkal díszített filigránoktól, mert az egész felület, tehát nemcsak a motívumot alkotó ornamentika belső rekeszei, hanem a díszítmény körül fekvő külső alapterület is be van töltve zománcsal. Ebben az esetben az ornamentika hatását maguk a drótok – sodrott huzalok – körvonalaiból szolgáltatják.

Kétségtelen tény, hogy a magyar ötvösök már az első Árpád-házi királyok korában ismerték és készítettek is zománcozott tárgyakat. A XIII. és a XIV. századbeli kelyheken nem egyszer találkozunk sodronyzománcokkal, de az is igaz, hogy a legjelentősebbek a XV. századbeli sodronyzománcos kelyhek között vannak. Magyarországon számos nagyobb városban a templomok építése – István uralkodása alatt, majd a barokk időkben –, átalakítása magával hozta az ötvösségi felfirágzását is. Ez a fellendülés a XV. századtól kezdve több nemzedéken keresztül a XVI. század közepéig tartott, míg történelmünk sorsfordító eseményei, a reformáció és a török hódítás meg nem akasztotta. Ez a százharminc esztendő hazánk ötvösművészeti aranykora.

64. fotó. Mátyás-kehely

65. fotó. Sodronyzománcos kehely

66. fotó. Telegdi-kehely

67. fotó. Telegdi-kehely részlete, talp

128. fotó. Járási Ildikó: Murália

129. fotó. A 128. fotó részlete

130. fotó. A 128. fotó részlete

131. fotó. A 128. fotó részlete

A *sablonzománc* a '60-as években az ipari zománcozás fejlődésével jött létre épületek külső-belső borítására. A technika lényege, hogy a többszörösen geometrikus motívumok színeinek megfelelő – negatív vagy pozitív – sablonokat készítenek kartonpapírból, és a kompozícióinak megfelelő sorrendben felszórt ipari körülmények között, nagynyomású levegővel működő (szappan-)szilikonosztóval rátéve a felesleget lekefélik, majd kiégetik. A felületre időjárásálló fedő (opak) szilikonosztókat használnak. A színek illesztése körültekintő munkát igényel. Ez a technika munkaigényes, mert minden színt ki kell égetni a következő felvitellel előtt. A burkolóelemek általában négyzetes vagy téglalap alakú acélelemekből készülnek, ezzel megkönyövítve a szerelést.

A *sziluettszománc* a Szilassy János ötvös nevéhez köthető és a XVIII. század végétől feledésbe merült technika XX. századi újjáéledt változata. Megkülönböztetünk opak zománcossal festett, körvonalaiiban fűrészelt és festett (rekeszelt), teljesen átfört módszerrel. Technikailag arról van szó, hogy az ábrázolandó figurát sziluettként mentén körbefűrészelik, és alapozás után színes opakzománcokkal megfestik – síkban vagy kissé domborítva. A másik esetben a sziluetten kívül a háttérét is kifürészlik, majd alapozás után ezt is festik, vagy színes transzparens zománcokkal színezik.

(Részletesen lásd Ötvös Nagy Ferenc *Festőzománcozás* című könyvének 145. és 159. oldalán)

FESTETT RELIEFZOMÁNC

A zománcműhely létrejöttét követően a mai értelemben vett „iparművészeti technikának” kinevezett zománc kitört az iparművészeti felhasználásából, az ötvösségből is kiemelkedett, melynek évszázadokon át díszítőanyaga volt. Azt gondolhatnánk, hogy a zománc már-már kizárolagosan csak képalkotó matériaként ismert a hazai művészeti köztudatban, az igen szerencsétlen tautologikus „tűzzománc” néven, amely talán szándékoltan vagy nem, egyszersmind korunk számtalan „zománcosan” csillagó felületet adó technológiáitól való elhatárolódást is szolgálja. [66]

Az alkotótelepeken – ahol az ötvösség műhelyfeltételei nem adottak –, a hagyományos technológiákat és technikákat nem teljesen ismerve, a „tűzzománc” egyedi jelentésű, sa-

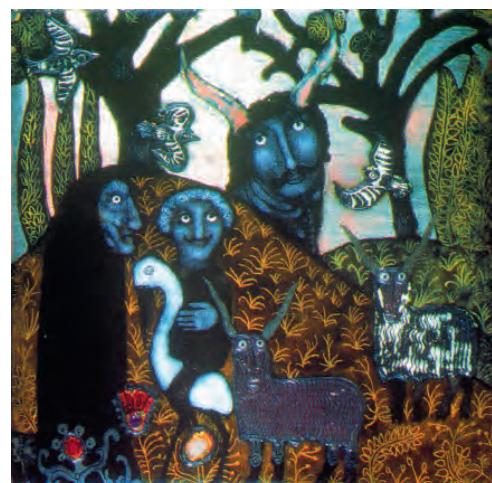
146. fotó. Turi Endre: A fény születése

147. fotó. A 146. fotó részlete

148. fotó. Tóbiás Klára: Medve a város felett

149. fotó. Kátfai Mihály: Alföldi látomások III.

játos műtárgyak létrejöttének műfajává vált, zománcozott táblaképek formájában (Kecskemét, Budafok). Így született meg a XX. század '80-as éveiben a kecskeméti technika egyik változata – mely hasonlít a Limoges-ban gyakorolt grisaille vagy fekete-fehér technikára –, a reliefzománc. Kétféle alapra készülhet: vaslemezre (*146. és 147. fotó*) és rézlemezre (*148. fotó*).

A XX. századi zománcművészetben igen jelentős technika – melyet több festőzománcal foglalkozó hazai és külföldi alkotó sajátított el Kecskeméten, és alkalmazza művei létérehozására – a Kátai Mihály nevéhez kötődő transzparens iszapzománcos festés rézlemezen (*149. fotó*). Létrejöttét elsősorban az iparban használatos színes iszapzománcok – legfőképpen a színtelen transzparens alapzománc – gyártása technológiai fejlődésének, másodsorban Kátai következetes újító szándékának köszönheti.

A kecskeméti eljárás néhány színre épül. Alapozásul egy transzparens zománciszap szolgál, mely kiégetve teljesen átlátszó, üvegszerű, és milyensége a zománcréteg vastagságától függ, először piros-rózsaszínűre ég, később zöldes aranyszínűre változik. Égetéssel a színtelen transzparens zománcból vörösréz alapon a rubinvörös, a barna, a zöld, a fekete minden színárnyalatát ki lehet hozni. A különféle transzparens (színtelen) zománcok vegyi összetételükönél fogva színeződnek el a réz-oxidtól. Égetés után fekete zománc kerül a felületre, majd ebbe szárítás után karcolással rajzoljuk bele a figuraformákat. Utána egy féltranszparens zománcossal, például ónos fehérrel még tovább módosítható a fekete figura. Az eljárás különös szépségét a többszöri égetés, tűzben festés adja, melynek során rétegződés jön létre a felületen.

A kecskeméti iskola nemzetközi hírét ezeknek a különleges hazai anyagoknak és egyedi, sokoldalú felhasználhatóságuknak köszönheti. Ezen különleges zománcanyagok közül is kiemelkednek a fémes zománcok (*lásd 193. oldal*).

A reliefzománc vaslemezen hasonlít a XV–XVI. században gyakorolt grisaille vagy fekete-fehér technikára, de lényeges különböszég a két technika között, hogy a fehér cirkonzománc fekete alapon történő egymásra rétegzésével olyan hatás érhető el, hogy a kecskeméti reliefzománcon a zománcréteg nem csupán optikailag, hanem kitapinthatóan plasztikus.

A színes reliefzománcal felépített plasztika vörösréz lemezen a legszebb, mert a transzparens alapozáson különlegesen mozog, illetve „megugrik” a cirkonzománc. Többszöri égetés hatására a cirkonfehér a réz-oxid legkülönbözőbb színeit varázsolja elő, a púderréteg vastagsága, az égetési idő és a hőmérséklet függvényében. Kvarciszthozzáadásával a zománcpúder sűrűsége szükség esetén fokozható. A reliefzománcok készítéséhez a cirkonpúderet rétegről rétegre kell felhordani nedvesen, majd szárítás után beégetni.

(Részletesen lásd Ötvös Nagy Ferenc *Festőzománcozás* című könyvének 121. oldalán)

[65] Fogarasi Zs., Atelier, 2008/4.

[66] Prékopa Á. In: N. Dvorszky H. (szerk.), 2003, 141. o.

36. fotó

37. fotó

38. fotó

36. fotó. Ötvös Nagy Ferenc: Bugaci emlék, domborított rekeszzománc, fóliaberakás, színes opak és transzparens ékszerzománc, fa, 1986. 37. fotó. Boromisza Katalin: Utolsó vacsora, rekeszzománc, színes opak és transzparens ékszerzománc, 2008. 38. fotó. Nagy Enikő: Széki kompozíció, rekeszzománc, színes opak és transzparens ékszerzománc, 2010. Zománcművészeti Gyűjtemény, Kecskemét